

lenből, hogy a totalitárius rendszer egyik jellegzetessége, hogy - mint rákos daganat - bármilyen társadalmi rendszerben kitermelődhet. Ismertek a munkatáborok, KZ-lágerek, koncepciós perek, rendőrségi kinzókanrák képei, s igaza van - de csak ilyen vonatkozásban, a megvalósulás bizonyos eseteit illetően - József Attilának, amikor a gyermeket így akarja "fölvilágosítani":

És vigasztald meg, ha vigasz a gyermeknek, hogy így igaz. Talán dűnnyögj egy új mesét, fasiszta kommunizmusét -
nívelhogy rend kell a világba...

Lelkiismereti kérdés, hogy a negatív utópiákat is olvassuk.

Szónyi György Endre

George Orwell:

HOMMAGE TO CATALONIA /1939/
részlet

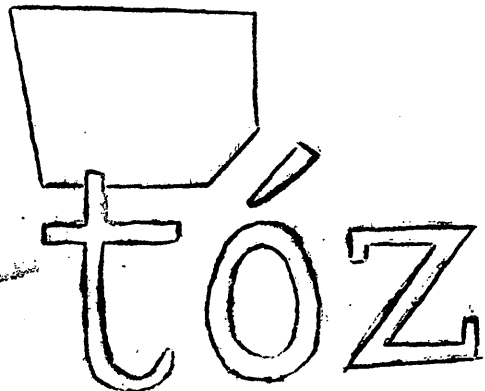
A fordító jegyzete: a mű megjelent: London, 1978, Penguin, a részlet a 208-12 lapokról. Orwell 1937 tavaszán toroklővést kapott a katalóniai fronton, s így betegszabadságra utazva végigélte a barcelonai tisztogatást, amelynek során a köztársasági kormány leszámolt a szélsőballal. Az alábbi részlet azt írja le, amikor Orwell feleségével meglátogatta letartóztatott parancsnokát, a belga Koppot. A szövegben P.O.U.M. /Partido Obrero de Unificación Marxista/ néven szereplő szervezet a spanyol. anarchisták pártja volt, ennek vezetőjét hívták Nin-nek.

Kopp keresztülkönyökölte magát a tömegben, hogy találkozhasson velünk. Jókedvűnek látszott. "Nos, ugy gondolom, mindnyájunkat kinyirnak", mondta kedélyeskedve. A "kinyirnak" szóra reszketni kezdtem. Nénrégén kaptam golyót a saját testenbe, s az élmény még túl friss volt - nem kellemes arra gondolni, hogy ez jó ismerősöddel is megtörténhetik. Abban az időben biztosra vettem, hogy a P.O.U.M. vezető embereit, köztük Koppot is ki fogják végezni. Az első rénhirek Nin haláláról akkor kezdtek a városba szivárogni, és tudjuk, hogy a P.O.U.M.-ot árulással és kénkedéssel vádolják. Minden jel egy hatalmas koncepciós per közeledtére mutatott, amely után a vezető "trockistákat" majd lenézősárolják. Igazán rettenetes dolog a barátodat börtönben látni ilyen körülmények között, amikor tudod, hogy nem tudsz segíteni.

Azután Kopp azokról a papirokról kezdett beszélni, akiket elvettek tőle, amikor letartóztatották. Volt köztük egy levél a hadügyminisztériumból, annak az ezredesnek címezve, aki a technikai hadműveleteket vezényelte a keleti hadseregben. A rendőrök ezt is elvették, és nem akarták visszaadni; azt mondták, hogy a rendőrfőnök irodájában fekszik valahol. Talán sokat jelentene, ha visszaszerezhetnénk.

azonnal átláttam, mennyire fontos lehet ez. Egy efféle hivatalos levél, amelyben a hadügyminisztérium és Pozas tábornok rendelkezése van, igazolhatja, hogy Kopp bona fide cselekedett. A probléma az volt, hogyan bizonyítsuk be ennek a levélnek a létezését; ha a rendőrfőnök hivatalában fölbontják, biztosak lehetünk benne, hogy valamelyik besugó előbb--utóbb megsemmisíti. Csak egy ember volt, aki talán visszaszerezhetné, mégpedig az a tiszt, akinek a levél szólt. Kopp már korábban is gondolt erre, s készített is egy irást, amit velen akart kicsempésztetni a börtönből és továbbítani. Án nyilvánvalóan biztosabb és gyorsabb volt, ha szénélyesen megyek. Otthagytam a feleséget Koppal, kisiétem, és hosszas keresés után sikerült egy taxit találnom. Tudtam, hogy minden az időn mulik. Fél hat körül járt, s úgy gondoltam, az ezredes hatkor hagyhatja el a hivatalát - másnapra a levéllel már isten tudja mi történhetett volna: valószínűleg összetépkik, vagy elveszítik valahol az iratoknak abban a rengetében, amely a tömeges letartóztatások miatt bizonyára felgyülemlett. Az ezredes hivatala a hadosztálynál volt, lent a mólónál. Ahogy felrohantam a lépcsőn, a kapuban álló szolgálatos őrszen utamat állta hosszú bajonettjével, és "papirokat" kért. Meglongettem előtte szabadságos levelemet; nyilvánvalóan nem tudott olvasni, és a "papir" minisztériumától megigézve beengedett. Belül egy hatalmas, bonyolult labirintus fogta körbe a központi udvart, hivatalok százaival minden emeleten, és /mivel Spanyolországban voltunk/, senkinek halvány gőze sem volt, hogy hol találhatnám meg azt a hivatalt, amit kerestem. Én állandóan ezt ismételttem: "El colonel; - jefe de ingenieros, Ejército de Este!" Az emberek moslyogtak, és kedvesen vonogatták a vállukat. Mindenki, akinek csak volt valamilyen véleménye, más irányba küldött; fel ezeken a lépcsőkön, le azokon, végig bizonyos összekötő folyosókon, amelyek többnyire zsákutcákban végződtek. És az idő rohant. Az a furcsa érzés volt, hogy valami lidércnyomásos álom szereplője lettem: fel-alá rohangáltam különböző lépcsőházakban, titokzatos emberek jöttek-mentek körülöttem, időnként bepillanthattam rendetlen irodákba, amelyekben írógépek kopogtak, és papirok heverték mindenütt szerteszét. És közben telt az idő, a tét pedig egy emberélet volt.

Végül is még időben odataláltam, és meglepetésemre fogaltak is. Az ezredesnek ugyan színét se láttam, de szárnysegédja, vagy titkára - egy apró ternetű tiszt, csinos egyenruhában, s nagy, kancsal szemekkel - kijött, hogy a hivatal előszobájában meginterjuvoljon. Elkezdtem traktálni a történetemmel. Előljárón, Jorge Kopp őrnagy érdekében jöttem, aki egy fontos üzenettel éppen a frontra tartott, amikor tévedéspől letartóztatták. Volt nála egy levél az ezredes számára - olyan bizalmas természetű, hogy késedelen nélkül vissza kell szerezni. Hónapokig szolgáltam Kopp alatt, s ő a legkitünőbb tulajdonságokkal rendelkező tisztnek bizonyult, csakis felreértésből tartóztathták le, a rendőrség bizonyára összekoverté valakivel, satöbbi, satöbbi, satöbbi. Azután azt bizonygattam, hogy mennyire sürgős volt Kopp missziója a frontra, tudván, hogy ez a legfontosabb momentum. Mindenesetre az egész történet különösnek tetszhetett az én gyatra

TÓZ

nyogi pontoknál rendre átfordult franciára. A legrosszab az volt, hogy a hangon is elhagyott hirtelen, s a legnagyobb erőfeszítéssel is csak valami krakogást tudtam produkálni. Rettegtem, hogy a hangon végképp elenyészik, s apró tiszt majd belefárad, hogy rá figyeljen. Azon gondolkodtam, hogy vajon minek vélhette olhalkulásomat - nem gondolt-e arra, hogy részeg vagyok, vagy hogy csak a rossz lekiismeret bátortalanított el.

Végül is türellemmel meghallgatózott, számos alkalommal bólogatott, úgy tűnt, mintha hitelt adna szavainnak. Igen, hangzott, talán valóban hiba történt. Majd utána kell nézni a dolognak. Mañana - én protestáltam. Nem mañana, nem majd. A dolog sürgős volt; Koppnak már a fronton kellett volna lennie. A tiszt láthatólag megint egyetértett. Akkor jött a kérdés, amitől félttem:

- Ez a Kopp őrnagy, hm, melyik egységnél szolgál?

Ki kellett mondanom a szörnyű szót:

- A P.O.U.M.-miliciában!

- A P.O.U.M!-ban!

Bár csak hitelesen leírhatnám a hangjából kicsendülő riadót. Persze arra kell gondolni, hogyan tekintettek a P.O.U.M.-ra azokban a napokban. A kőn-hisztéria a tetőfokán volt; bizonyára minden igaz republikánus azt gondolta akkor egy ideig, hogy a P.O.U.M. valójában német szolgálatban álló hatalmas kénszervezet. A Néphadsereg egy tisztje előtt akkoriiban effélejt mondani olyan volt, mintha a vörös hisztéria idején valaki a Lovasklubban jelentette volna ki magáról, hogy kommunista! A tiszt végigfuttatta sötét szemét az arcomon. Ujabb hosszú szünet következett, majd lassan ezt mondta:

- És maga ugya azt állítja, hogy vele szolgált a fronton. Tehát maga is a P.O.U.M.-milicia tagja?

- Igen.

Sarkon fordult, s eltűnt az ozredes szobájában. Izgatott beszélgetés hallatszott ki. "Mindennek vége", gondoltam, "sohasem fogjuk Kopp levelét visszakapni." S mi több, nekem is be kellett vallanom, hogy P.O.U.M.-ember vagyok, most majd biztosan felhívják a rendőrséget és letartóztatnak, csak hogy még egy trockistával javítsák a statisztikát. A tiszt hirtelen visszatért, megigazította a sapkáját, és szigorúan ránszólt, hogy kövessen. A rendőrfőnök hivatalába mentünk. Előg hosszú volt az ut, vagy husz perc gyalog. Az apró tiszt ment elöl, majd nem diszkrétben masirozva. Az egész uton egyetlen szót sem váltottunk. Anikos elértük a rendőrfőnöki hivatalt, láttuk, hogy a legszörnyűbb kinézetű gazemberek - bizonyára rendőrségi kémek, basugók, informátorok - háda tolakodott az ajtó előtt. A tiszt bement, s hosszú, ~~béves~~ vitatkozást lehetett hallani az ajtó mögül; a beszélők hangja néha dühösen felemelkedett, elképzelttem, ahogy vadul gesztikulálnak, rázzák egymás vállát, verik az asztalt. Láthatóan a rendőrség megtagadta, hogy kiadja az ominózus levelet. Végül a tiszt nem jelent, kivörösödve, de kezében ott volt a nagy, hivatalos boríték. Kopp levele. Győzelmet arattunk hát, amely - később ez kiderült - semmit sem jelentett. A levelet rendben kézbesítettük, de Kopp katonai előjárói semmit sem tehettek, hogy kihozzák őt a börtönből.

A tiszt megígérte nekem, hogy továbbítja a levelet.

- De mi lesz Koppal? - kérdeztem. - Nem tudnánk kiszabadítani?

Megvonta a vállát. Ez már egy más dolog volt. A hadügyben nem tudták,

.o.p

bozs
tozs
hös"
im S
ygoh
asot
tzót
ivaj
ssiv
gizs

szokott módon majd érdeklődnek a dolog felől. Többet nem volt mit mondanon, ideje volt, hogy elvéljunk. Mindketten meghajtottuk kissé a fejünket. És akkor valami furcsa és megindító dolog történt. Az apró tiszt habozott egy pillanatig, majd előrelépett; és kezét rázott velem.

Nem tudom, hogy meggyőzően le tudom-e írni, mennyire meghatott engem akkor és ott ez a cselekedete. Leírva semmiség, de akkor nem volt az. Megértéséhez tudni kell, milyen volt a légkör azokban a napokban - gyanu, gyűlölet, hazugságok és rénhírek keringtek mindenütt, plakátok ordították a falakról, hogy én, és mindenki hozzám hasonló valójában fasiszta kén. És mi a rendőrfőnök irodája előtt álltunk, besugók és agent provocateur-ök hadával szenkőzt, akik közül bármelyik tudhatta, hogy tulajdonképpen én is körözött vagyok!

Azért irtan ezt le, mert bár triviális történet, mégis jellemző Spanyolországra. A nemeslelkűségnek olyan fellobbanását mutatja meg, amit még a legrosszabb körülmények között is tapasztalhatunk a spanyolok között.

Fordította: Szőnyi György Endre

+ + +

HELYREIGAZÍTÁS

"Mi autentikusan tudunk beszélni a korról." Így kezdi a Filmkultura 1983/5. számában nyilatkozatát Bacsó Péter. A nyilatkozat egészéből és legújabb filmjéből azonban más derül ki. Nemcsak az autentikusság hiánya, hanem egy sokkal súlyosabb vétség.

Lássuk előbb a beszélgetés néhány pontját. Bacsó 1945-re utalva lejáratottnak és korrumpált pártokat, és egyetlen alternatívaként a Kommunista Pártot jelöli meg. Ezt elfogadhatjuk, mint személyes meggyőződést. De azt, hogy a párt, illetve az ország építésének programját 1949-ig sikeresnek nevezi, sugallva ezzel, hogy az ez-

után jelentkező "torzulások"-nak ehhez a szakaszhoz nincs közük, már nem fogadhatjuk el. Vagy siker a pártok, illetve a demokratikus koncepciók folyamatos felőrlése, lehetetlenné tétele? Siker az, hogy a gazdasági élet legfőbb irányítójává fokozatosan a tervutasítás válik? Siker az irodalmi, művészeti élet pluralizmusának 1949-50-ben befejeződő leépítése? Folytathatnánk. Bacsó általánosságokban beszél, újjáépítésről, az infláció negálításáról, stb. Feltett kérdéseinkhez viszonyítva már itt csusztatást érzünk.

Újabb időpont - a kor naga. A rendező itt a demokratikus kontroll hiányát és a "cél szentesíti az eszközt" elv gyakorlását emeli ki, mint a kor vétkét. Saját szerepét elemelve a megtévedt magánember szintjéről beszél az 50-es évekről, aki túllőtt a célon, aki hibáztatható, aki ma bevallja - filmbe rendezi - "tévedéseit".

